



Začiatky činnosti Demokratickej strany na oslobodenom území v období do jej prvého zjazdu

Štefan Šutaj, Spoločenskovedný ústav SAV, Košice, sutaj@saske.sk

ŠUTAJ, Štefan. The beginnings of the activities of the Democratic Party to the liberated territory in the period up to the first Congress. *Individual and Society*, 1998, Vol. 1, No. 1.

The paper deals with the issue of organizational building of the Democratic Party after the transition front. Discusses some of the problems of coexistence of two existing political parties, their mutual relationship and related problems. A characteristic feature is the deterioration of the relationship of the Slovak Communist Party and the Democratic Party, this was related to the changing situation and stabilization conditions. Post beginnings organizational charts, organizational structure and composition of the Democratic Party of the highest authorities of the Democratic Party, as well as work on the program side.

Democratic Party. Slovak Communist Party. Slovak National Council.

Po rokoch II. svetovej vojny, politickej neistoty, začalo oslobodzovanie Slovenska Sovietskou armádou, ktoré približovalo obyvateľstvu vytúžený koniec II. svetovej vojny. Samotné Slovensko, ak neberieme do úvahy stratu časti územia v prospech Maďarska, a boje v rámci tzv. malej vojny s Maďarskom na východnom Slovensku, do vypuknutia povstania bezprostredne priame bojové akcie nepoznalo.

Na území východného Slovenska sa začalo formovať prvé správne centrum oslobodeného Slovenska. Predsedníctvo Slovenskej národnej rady (ďalej SNR) schválilo ešte 22. októbra 1944 v Banskej Bystrici Delegáciu SNR pre oslobodené územie v zložení: J. Púll a L. Novomeský za Komunistickú stranu Slovenska (ďalej KSS) a V. Šrobár a J. Ursíny za Demokratickú stranu. (ďalej DS) Za spolupracovníkov boli určení M. Falčan, J. Šoltész a F. Vašečka za KSS a T. Tvarožek, I. Štefánik a P. Zaťko za DS. Delegácia /mimo L. Novomeského a J. Ursínyho, ktorí odleteli do Londýna / po svojom odlete v októbri 1944 do Lvova a potom do Chustu po prechode nemohla ovplyvňovať politickú situáciu na oslobodenom území, ktoré bolo súčasťou frontového pásma.

Predstavitelia SNR sa usilovali čím skôr dostať na oslobodené slovenské územie, preto požiadali generála NKVD Mechlisa, aby umožnil jej členom a spolupracovníkom vstup na oslobodené územie východného Slovenska. Súhlasné stanovisko 18. decembra 1944 došlo, ale požadovalo sa v ňom, aby si delegáti určili len niektoré obvody, ktoré chcú navštíviť. Generál Mechlis nedovolil vstup na oslobodené územie predstaviteľom DS P. Zaťkovi preto, že bol poslancom Slovenského snemu a spolupracovníkom J. Tisu a I. Štefánikovi, ktorý bol pred vojnou policajným riaditeľom v Košiciach a v Bratislave. Zdôvodňoval to tým, že oslobodené územie ešte nie je vyčistené od nepriateľských živlov, a preto je ich prítomnosť nežiadúca. Začiatkom decembra 1944 povolil generál Mechlis návštevu východného Slovenska V. Šrobárovi, J. Púllovi, J. Šoltészovi a J. Gašperíkovi a na Slovensko odišli V. Šrobár a J. Púll.¹

Návšteva V. Šrobára na východnom Slovensku zanechala u miestnych funkcionárov KSS nepriaznivý dojem. Cesty, ktoré podnikal na oslobodené územie ako delegát Slovenskej národnej rady využíval aj na politickú agitáciu, ktorá nezodpovedala ich predstavám o novom politickom systéme. V. Šrobár sa už v

tom čase usiloval získať katolícku hierarchiu pre podporu republiky a medzi časťou ľudí, s ktorými bol v kontakte sa utváral dojem, že chce napomáhať vytvoreniu úplne novej politickej strany.²

Reakciou na nové pomery na Slovensku bola snaha o utvorenie Národného bloku, politickej strany, ktorá mala nadväzovať na činnosť DS z povstania. Návrh na utvorenie tejto strany predniesol už na prvom zasadnutí ONV v Michalovciach 14. 12. 1944, teda ešte pred príchodom Delegácie SNR, farár, senior z Bánoviec nad Ondavou, J. Tomašuľa. To však bolo komunistami v Michalovciach chápané ako snaha obnoviť agrárnu stranu. Ako odpoveď na iniciatívu J. Tomašuľu na založenie občianskej politickej strany bol na zasadnutí okresného národného výboru prečítaný text zmluvy medzi Československom a Sovietskym zväzom, podľa ktorej v operačnom vojnovom pásme nebolo dovolené organizovanie politických strán.³

Ako vyplýva zo spomienok M. Faltána aj z hodnotenia politiky KSS v nasledujúcom období predstaviteľmi KSS /J. Maurer, P. David/ nebola taktika komunistickej strany na vybudovanie širokého Národného frontu (ďalej NF), taktika úzkej spolupráce so všetkými protifašistickými silami, domácim predstaviteľom KSS dostatočne jasná. V neskoršom období sa stala predmetom kritiky najvyšších komunistických predstaviteľov. Napr. dr. Gruber v Humennom a R. Zárembová v Trebišove na verejných zhromaždeniach aj po normalizácii pomerov zdôrazňovali utvorenie komunistického Slovenska pod záštitou Sovietskeho zväzu⁴ a odmietali možnosť dialógu s DS. Takéto predstavy sa veľmi jasne podpísali na postoj komunistov k DS. Ak sa hovorilo o tom, že vo vojnovom pásme nie je dovolené organizovať politické strany, táto skutočnosť sa netýkala komunistickej strany, ktorú postupujúce sovietske vojská nebrzdili v jej organizačnom vývoji. Aj zo strany miestnych komunistov na východnom Slovensku bol ochranný plášť sovietskej armády považovaný za prirodzený, podobne ako to, že organizovaniu iných politických strán na oslobodzovanom území boli pripisované konfrontačné a problemizujúce súvislosti. Pre situáciu na tomto území, do ktorej sa po odchode sovietskych vojsk s postupujúcim frontom, dostávali občianske skupiny je charakteristické, že bolo potrebné oficiálne oznámiť, že je povolené organizovanie DS.⁵

Vytváranie novej administratívnej štruktúry a nových správnych orgánov na oslobodzovanom území malo svoj osobitný význam. Do národných výborov sa väčšinou dostávali noví ľudia, ktorí boli proti predchádzajúcemu režimu v opozícii, alebo sa vo verejnom živote predtým neangažovali. Rázna výmena vládnúcich štruktúr od najvyšších miest až do dedín, umožnila novým (povstaleckým) politickým subjektom úplne prevzatie moci.

Národné výbory na oslobodzovanom území boli vytvárané revolučným spôsobom, prevzatím moci, a významnú úlohu v nich mali komunisti. Isté obdobie po oslobodení sa mohla na území, ktoré bolo vo frontovom pásme aktivizovať len komunistická strana. To sa nevyhnutne muselo odraziť aj v zložení mnohých národných výborov, ktoré vznikali tesne po oslobodení. Naďalej prežívali aj ultralavicové názory na ďalší politický vývoj v duchu ako to formuloval mjr. Petrov na ustanovujúcej schôdzi KSS v Nízkyh Tatrách 15. januára 1945. "V horách sú komunisti i nekomunisti. Nekomunista má svoje vlastné myšlienky. Komunista musí všetko držať v tajnosti dovtedy, kým sa KSS nezmocní vlády na Slovensku".⁶

V 13 okresných národných výboroch na východnom Slovensku v čase od decembra 1944 do apríla 1945 /Humenné, Sobrance, Stropkov, Giraltovce, Svidník, Michalovce, Bardejov, Vranov, Prešov, Košice, Levoča, Poprad, Spišská Nová Ves/ z 281 členov bolo 156 komunistov /55,51%/, 101 členov DS /35,94%/ a 23 nestraníkov /8,18%/. Jedenásť predsedov ONV bolo komunistov a dvaja boli bez straníckej príslušnosti.⁷

Známe sú aj snahy niektorých komunistov nedovoliť predstaviteľom DS pracovať v národných výboroch aj v čase, keď už dochádzalo k určitej konsolidácii politického života na Slovensku. Podobné metódy ako komunisti používali aj predstavitelia DS v niektorých oblastiach, aj keď v žiadnom prípade sa nemohli opierať o sovietsku armádu, skôr o starú administratívu. V okrese Prešov napr. chodili predstavitelia DS zakladať miestne národné výbory s dopredu pripravenými zápisnicami, v ktorých stálo, že v obci nikdy nebola, ani nie je komunistická strana, a preto sa národný výbor utvára len z predstaviteľov občianskeho bloku. Práve v okrese Prešov podľa údajov získaných z 55 obcí okresu za február 1945 bolo zo 704 členov MNV 475 /67, 47 %/ členmi DS, 218 /30,96 %/ členov komunistickej strany a 11 /1,56 %/ politicky neorganizovaných. Predsedami MNV bolo 72,72 % členov DS a 21,88 % členov KSS. V 18 obciach mali zastúpenie v miestnom národnom výbore len členovia DS.⁸

Demokratická strana, ktorá ešte v tomto období vystupovala na mnohých miestach ako občiansky blok, demokratický blok, občianskodemokratický blok, nebola organizačne dostatočne sformovaná a na väčšine miest narážala na oveľa väčšie problémy ako komunisti. Jej politické ciele neboli na verejnosti a snád ani mnohým predstaviteľom strany v okresnom a miestnom meradle dost jasné, problematický bol aj prístup k jej organizačným smerniciam. Podstatnejšou ako ideová profilácia bolo v tpm čase to, že tvorila jedinú

organizovanú politickú silu občianskeho zamerania, s ktorou museli komunisti rátať.

Stranícko - politická štruktúra Slovenska po oslobodení nadväzovala na stav z povstania. Dopredu boli diskvalifikované pokusy o utváranie stavovských politických, ale aj obnova centralistických politických strán na Slovensku, ktoré by nadväzovali na stranícko - politickú štruktúru predmníchovskej republiky. Nebola dovolená ani obnova strán, ktoré sa spojili s Hlinkovou slovenskou ľudovou stranou a funkcionári, ktorí sa počas Slovenskej republiky skompromitovali, resp. boli novou mocenskou garnitúrou považovaní za kompromitovaných, nemali hrať žiadnu úlohu v povojnových politických stranách, ani vo verejnom živote.

Tým, že na Slovensku mali právo na existenciu len tie politické zoskupenia, ktoré sa aktívne zúčastnili odboja, nevznikli v roku 1945 nové politické strany na základe rozhodovania politických vodcov, významných politických osobností, predstaviteľov ideových a politických smerov. Pre ich vznik nebolo rozhodujúce či mali, alebo nemali zázemie v ideových názoroch obyvateľstva, alebo v jeho sociálnej a profesnej skladbe. Uvedená skutočnosť poznačila stranícko - politickú štruktúru Slovenska na dlhé obdobie. V období po oslobodení to bolo existujúcimi politickými stranami prijímané ako pozitívny jav, neskôr, najmä v emigrácii po roku 1948, však politici DS hodnotili tento zákaz ako bezdôvodný a nespravodlivý.⁹

Ako už bolo naznačené, na oslobodenom území Slovenska začali predstavitelia Slovenskej národnej rady za DS v spolupráci s miestnymi sympatizujúcimi činiteľmi pripravovať účinkovanie DS v okresoch a obciach. Išlo o činnosť založenú na aktivite jednotlivcov a od decembra 1944 do januára 1945 sa nedá hovoriť o koordinovanej a systematickej politickej práci. DS nachádzala na východnom Slovensku od začiatku vhodné podmienky pre prácu z hľadiska sociálnej štruktúry aj politického zmýšľania obyvateľstva. Po období, keď panovala jedna politická strana (HSLŠ), myšlienky o slobode a demokracii nachádzali u obyvateľstva veľkú podporu. Aj keď informácie o udalostiach z povstania neboli úplné, čoskoro sa na oslobodenom území začali zakladať organizácie občianskeho bloku, DS. Členská základňa pozostávala najmä z radov roľníkov a inteligencie. V tom zohralo svoju úlohu aj to, že bola považovaná v zmysle politickom, aj v zmysle hospodárskeho programu a členskej základne za pokračovateľku agrárnej strany. Aj keď DS chcela organizovať všetky vrstvy obyvateľstva, za svoju doménu predsa len považovala slovenské roľníctvo. Veď asi 57 % obyvateľstva Slovenska žilo v tomto období z pôdy. Bezzemkovia, malí a strední roľníci /do 30 ha/ tvorili 97 % roľníctva. 3 % majiteľov pôdy nad 30 ha vlastnilo 52 % všetkej pôdy, z toho 34 % poľnohospodárskej.¹⁰

Prvá informatívna schôdzka zakladateľov DS na oslobodenom území sa uskutočnila 17. januára 1945 v Trebišove, v dome J. Géciho, otca ústredného tajomníka DS a neskôr oblastného tajomníka v Košiciach M. Géciho. Zúčastnili sa na nej J. Ursíny, T. Tvarožek, F. Hodža, V. Šrobár, I. Štefánik, J. Géci, P. Zaťko, Š. Koričanský, O. Žoldoš, teda predstavitelia občianskeho odboja, účastníci povstania a miestni aktivisti strany. O niečo neskôr sa zišli zástupcovia DS michalovského a trebišovského okresu v Bánovciach nad Ondavou v dome miestneho seniora J. Tomašuľu, kde prerokovali niektoré organizačné otázky utvárania DS.¹¹

Ako vyplývalo z prejavu generálneho tajomníka DS F. Hodžu na II. zjazde Demokratickej strany v Bratislave v januári 1948, už v januári 1945, v čase uvedených stretnutí pripravili T. Tvarožek, P. Zaťko a F. Hodža prvé programové vyhlásenie DS na oslobodenom území.¹² Pretože takéto programové vyhlásenie sa zatiaľ v archívoch nepodarilo objaviť je pravdepodobné, že ide o leták Programové zásady Demokratickej strany, ktorý bol rozširovaný na druhej strane prihlášky do DS.

4. februára 1945 bola založená miestna organizácia DS v Prešove, jedna z najvýznamnejších organizácií DS na východnom Slovensku. Prvá okresná organizácia DS bola založená 18. februára 1945 v Košiciach.¹³ V priebehu februára a marca boli zakladané okresné organizácie DS vo väčšine okresov východného Slovenska. Okrem politikov, ktorí sa zúčastnili zakladania DS v povstaní sa veľmi aktívne na tvorbe organizácií DS podieľali aj miestni činitelia, ktorí boli zapojení do občianskeho odboja v oblasti Slovenska.¹⁴

Do 7. marca 1945 boli utvorené okresné organizácie DS v Prešove, Vranove, Košiciach, Trebišove, Michalovciach, Giraltovciach, 11. marca 1945 v Poprade. ONV v Stropkove vydal výmer o povolení organizovať DS v okrese 24. marca 1945. Niektoré sekretariáty pôsobili aj ako obvodné. Napr. sekretariát v Kežmarku pôsobil aj v okresoch Levoča a Spišská Stará Ves. Organizačná činnosť DS sa rozvíjala aj v okresoch Košice a Sobrance, kde pôsobila Strana slovenskej národnej jednoty na území pripojenom Viedenskou arbitrážou k Maďarsku. Významnú úlohu tu zohral mladý ambiciózný politik E. Böhm, ktorý bol jej významným predstaviteľom a po oslobodení vstúpil do DS. Práve jeho meno sa začalo spomínať v súvislosti s možným vedúcim predstaviteľom katolíckej politickej strany na Slovensku, ktorá mala

podchytiť katolícke členstvo bývalej Hlinkovej slovenskej ľudovej strany. O vzniku takejto strany už v tom čase uvažovali nielen predstavitelia slovenského biskupského zboru, ale podľa spomienok P. Čarnogurského o takejto politickej strane uvažovali aj predstavitelia KSS, najmä G. Husák.¹⁵ V ďalších oblastiach došlo k vytvoreniu DS až neskôr.

V Humennom bola okresná organizácia DS vytvorená 2. mája 1945. V situačnej správe ONV vo Svidníku za máj 1945 sa konštatovalo, že v okrese je založená len KSS. V Snine bola miestna organizácia DS založená 21. augusta 1945 za prítomnosti tajomníka DS v Košiciach Š. Koričanského a okresného tajomníka DS v Humennom J. Chovana.¹⁶

Z hľadiska evidencie aj organizovania členstva v DS bolo, dá sa povedať, revolučným paradoxom aj to, že prihlášku za člena DS si podal jej vtedajší podpredseda Jozef Lettrich až 22. mája 1945 a jeden z jeho "ručiteľov" M. Josko /druhým bol J. Beharka/ si podal prihlášku do DS až 6. júna 1945. K 15. februáru 1945 bolo do DS prihlásených 117 členov a 22. februára 1945 /prihláška ďalšieho podpredsedu DS J. Styka/ 463 členov.¹⁷ V tomto období DS pracovala skôr so sympatizantmi ako s členskou základňou a mala charakter viac politického hnutia ako politickej strany.

Situácia na oslobodenom území a podmienky pre činnosť politických strán boli podstatne iné ako v čase Slovenského národného povstania. Kým na povstaleckom území išlo o fyzickú existenciu ľudí, čo zaviazovalo obe politické strany k spolupráci, na oslobodenom území sa politické strany a ich predstavitelia neboli na seba existenčne viazaní a postupne sa od seba aj názorovo vzdialovali. Ak pre obdobie Slovenského národného povstania môžeme situáciu a vzťah medzi komunistami a DS vyjadriť ako vzťah vzájomnej tolerancie, pre obdobie po oslobodení začínalo byť typické postupné narastanie významu rozdielnych záujmov a za typickú črtu vzájomného vzťahu môžeme považovať narastajúcu konfrontáciu. Po naplnení hlavného cieľa, porážke fašizmu v Európe a síl, ktoré s ním priamo spolupracovali na Slovensku, sa proklamovaná národná jednota začala narúšať.

DS začala na oslobodenom území vystupovať ako strana nová, povstalecká a tvrdenie, že chce nadväzovať na tradície politických strán z predmníchovského obdobia, niektorí jej predstavitelia označovali za obvinenia. V propagačnom letáku Program Demokracickej strany, ktorý bol na druhej strane prihlášky do DS, zo začiatku roku 1945 však bolo priamo uvedené: "V Demokracickej strane sú spojené všetky demokratické strany bývalej ČSR."¹⁸

Tento Program Demokracickej strany bol pre prvé obdobie jej činnosti na východnom Slovensku, kým začali vychádzať tlačové orgány DS jediným dokumentom, na základe ktorého sa dal hodnotiť jej charakter. V stručnej podobe, ako bol vo forme letáku rozširovaný, vystihoval základné ciele prebiehajúcej revolúcie a nastoľoval ich demokratické riešenie a určoval základnú orientáciu DS.

Organizačné základy slovenskej DS na oslobodenom území položil ustanovujúci zjazd delegátov z oslobodeného územia v Košiciach 4. apríla 1945, za účasti delegátov z 32 okresov.¹⁹ Zjazd otvoril v tom čase úradujúci podpredseda DS T. Tvarožek, politický referát predniesol v povstaní určený predseda J. Ursíny, organizačný referát, žiaľ len stručne komentovaný v časopise Demokrat, predniesol F. Hodža. Na zjazde bolo zvolené nové predsedníctvo v zložení: predseda J. Ursíny, podpredsedovia: J. Lettrich /v tom čase bol ešte na okupovanom území/, J. Lichner, J. Styk, M. Polák, O. Takáč /roľník z Tomášoviec/ a O. Žoldoš /murár z Trebišova/.²⁰ Bol zvolený aj výkonný výbor, avšak jeho zoznam nebol zverejnený v tlači a nie je ani v dostupných archívnych fondoch. Tak môžeme uviesť len niektorých jeho členov, podľa správ uverejňovaných v tlači DS o organizačných otázkach. Boli v ňom: B. Vozárik, L. Droppa, V. Štefánik, P. Vibor, J. Slávik, O. Kapušanský a A. Granatier. Funkciu úradujúceho podpredsedu vykonával J. Styk, šéfom tlače a propagandy bol v tom čase M. Kvetko. Vo funkciách ústredných tajomníkov DS boli uvádzaní východoslovenskí funkcionári M. Géci a Š. Koričanský.

Pretože materiály ústredného sekretariátu DS, nakoniec ako väčšina materiálov tejto politickej strany sa nezachovali, môžeme len zo správ v tlači usudzovať, že do utvorenia nového vedenia na celonárodnom zjazde v Martine v júli 1945 bola funkcia výkonného výboru skôr symbolická a organizačnú a riadiacu prácu vykonávali najvýznamnejšie osobnosti DS, predovšetkým J. Lettrich, J. Ursíny, M. Kvetko, J. Styk atď. Zvolené orgány mali iba dočasný charakter, pretože na rokovaní ustanovujúceho zjazdu sa nemohli zúčastniť delegáti z územia, ktoré bolo ešte vo frontovej línii.

Program DS, ktorý po ustanovujúcom zjazde v apríli 1945 DS publikovala, bol vlastne rozšírením programových téz zo začiatku roku 1945. V Čase bol uvedený pod názvom "Za demokratickú, pokrokovú a sociálne spravodlivú republiku" 22. apríla 1945. Svojou štruktúrou nadväzoval na program zo Slovenského národného povstania. Bol skôr politickým vyhlásením ako programom. Svoj sebaobraz, t. j.

obraz o tom, ako videli DS samotní jej predstavitelia a zároveň výpoveď o tom, ako chceli aby ju videli iní, podala DS v uvedenom programovom článku takto: "Demokratická strana je politickou organizáciou všetkých vrstiev občianstva. Stojí na základni jednotnej a nedeliteľnej Československej republiky s rovnoprávnym postavením národa slovenského a národa českého. Je za republiku demokratickú, pokrokovú a sociálne spravodlivú, ktorá vo vzťahoch medzinárodných bude sa v prvom rade opierať o Sovietsky zväz, úzko spolupracovať s ostatnými slovanskými štátmi a udržiavať priateľské styky so západnými demokraciami."²¹

DS sa tu v porovnaní s predchádzajúcim programom predstavovala nie ako strana, ktorá združuje všetky demokratické politické strany predmníchovskej republiky, ale ako strana, ktorá združuje všetky vrstvy obyvateľstva, nadväzuje na pokrokové demokratické tradície z predmníchovskej republiky, ale priberá a plne akceptuje aj povojnovú realitu a postavenie Sovietskeho zväzu v povojnovej Európe. Cieľom DS bola jednoznačne demokratická pokroková spoločnosť, ktorá by naplnila túžby slovenského ľudu po slobode a demokracii, ktorá "nepozná korupciu, rodinkárstvo a protekciu."²² Cesta k naplneniu tohto cieľa sa však ani v DS, tak ako vo väčšine politických strán XX. storočia na Slovensku neobišla bez intervenčných oddelení na sekretariátoch, využívania medziosobných kontaktov rôzneho druhu, využívania priateľských a rodinných kontaktov.

DS vytyčovala pre počiatočné obdobie ako jeden z cieľov vytvorenie kompaktnej slovenskej spoločnosti, ukončenie boja medzi politickými stranami, o likvidovaní stranického zápasu s "bezkonfliktným" preberaním vedenia štátnych a hospodárskych záležitostí v novom pevne budovanom a organizovanom štáte do rúk odborníkov.²³ Medzi oboma politickými stranami sa však čoraz častejšie objavovali protichodné názory najmä na problematiku pozemkovej reformy, postoj k ľudovým súdom, charakter a rozsah znárodnenia.

Pre vývin československej povojnovej revolúcie aj pre formovanie stranícko - politickej štruktúry v republike mal veľký význam Program prvej vlády NF Čechov a Slovákov - Košický vládny program, ktorý poznamenal politický život v Československu na dlhé obdobie. Stanovil základné princípy pre zahraničnú i vnútornú politiku, pre hospodárstvo a ekonomiku, vytyčil základné zásady pre riešenie národnostnej otázky kultúrnej a školskej politiky, charakteru armády atď. Všetky politické strany sa už svojou činnosťou v rámci NF zaväzovali plniť jeho zásady. Ako sa uvádzalo v neskoršom období v uznesení Stálej konferencie demokratických exulantov, v ktorej pracovali bývali predstavitelia DS v zahraničí, v New Yorku v máji 1965 "zástupcovia nekomunistických politických strán boli v Moskve v podstate postavení pred alternatívu: buďto sa dohodnúť s komunistami, alebo sa zmieriť s viac ako pravdepodobným vývojom, že sa komunisti stanú výhradnými pánmi situácie."²⁴

V novej vláde NF, ktorá predstúpila pred verejnosť s Košickým vládny programom DS, jediná občiansku politickú stranu na Slovensku zastupovali: J. Ursíny, V. Šrobár, I. Pietor a J. Lichner. Košický vládny program skrýval v sebe aj nebezpečenstvo radikalizácie, prílišnej ľavicovej orientácie, v systéme štátnej správy, zahraničnej politike, ekonomických reformách, čo si uvedomovali aj vedúci činitelia DS.²⁵

Aj samotní predstavitelia DS v tomto období tvrdili, že nevidia veľký rozdiel medzi politikou dvoch slovenských politických strán. Matej Josko povedal: "Ani jedna strana nezodpovedá strane predmníchovskej. Obe sú revolučné, obe majú v podstate rovnaké ciele, odlišujú sa len taktikou a stupňovaním radikalizmu pri vykonávaní programu."²⁶ Ba aj niektoré vonkajšie znaky /vytvorenie KSS zjednotením komunistov a sociálnych demokratov a DS väčšinou z príslušníkov predmníchovských politických strán/ aj používaná frazeológia, v ktorej sa v tom čase ani predstavitelia DS ani KSS nevyhýbali pojmom ako ľudová demokracia, spoločné blaho, pokrok, ľud, akoby zdanlivo dosvedčovali totožnosť záujmov a cieľov. Vývoj v politických stranách však neprebíhal a ani nemohol prebiehať na rovnakých základoch. Stále jasnejšie sa ukazovalo, že DS bola na rozdiel od KSS stavaná na voľnejších ideových princípoch, dávala svojmu členstvu väčšiu názorovú voľnosť a nebola schopná, a je potrebné povedať, že si to ani nekládla za cieľ, udržať svoje členstvo v jednotnej línii. DS pod spoločným názvom skoncentrovala nespočetné skupiny, ktoré okrem ekonomických záujmov spájala obava z nadvlády komunistov, z ľavicovej totality. V komunistickej strane narastali tendencie k centralizácii moci, vzťah medzi vedením a členskou základňou bol budovaný na prísnejších zásadach, podriadenosti, zodpovednosti členstva voči vedeniu, na plnení uznesení vyšších straníckych orgánov. Medzi oboma politickými stranami sa množili nezhody, ktoré postihli všetky stránky spolupráce. Už v polovici roku 1945 bolo namieste riešiť otázku. Je prospešná takáto spolupráca dvoch od seba sa vzdialujúcich politických strán? Odpor dvoch proti sebe pôsobiacich síl zvyšoval rýchlosť, akou sa od seba vzdialovali.

Rozšírené predsedníctvo KSS na zasadaní 12. júna 1945 hodnotilo pomer medzi slovenskými politickými stranami a politikou NF. E. Friš v referáte o niektorých otázkach v pomere k DS hodnotil tieto vzťahy v tom

zmysle, že spolupráca s DS je nevyhnutná; pre situáciu na území Slovenska je charakteristický vzrast politickej agresivity reakcie vôbec a v DS zvlášť.²⁷

V diskusii na Predsedníctve ÚV KSS Š. Baštovanský, V. Široký, K. Šmidke, ale aj ďalší, hodnotili spoluprácu s DS ako nevyhnutnú. Zároveň poukazovali na čoraz väčšie ťažkosti vo vzťahoch medzi DS a KSS, najmä v okresoch a obciach, kde metódy politickej práce, ktoré používala DS podnecovali, podľa diskutérov, nežiadúci radikalizmus u členov KSS a odmietavý postoj k DS.

Východiskom z problémov v politickom živote Slovenska malo byť obnovenie spolupráce medzi KSS a DS. Predsedníctvo ÚV KSS dospelo k záveru, že je potrebné "nadviazať na skúsenosti košické", že je potrebné NF obnoviť a dobudovať, zhora až do okresov, na báze spolupráce KSS a DS za účasti odborových organizácií, organizácií mládeže, žien a roľníkov. Predsedníctvo KSS vyzvalo 22. júna 1945 listom DS, aby na spoločnom rokovaní prediskutovali problematiku organizácie NF a činnosti spoločenských organizácií.²⁸

Aj DS napriek komplikáciám vo vzájomných vzťahoch považovala za potrebné udržať duch spolupráce medzi oboma politickými stranami. Vedenia oboch strán si teda uvedomovali nevyhnutnosť vzájomnej spolupráce, v záujme Slovenska a republiky. V čele oboch politických strán stáli ešte v tom čase politici, ktorých názory takúto politiku umožňovali. Zároveň je potrebné v týchto zámeroch vidieť aj snahu KSS získať prevahu nad demokratmi posilňovaním postavenia masových organizácií, ktoré komunisti ovládali.

26. júna 1945 sa zišli zástupcovia DS (J. Lettrich, M. Polák, F. Hodža, M. Josko) a KSS (K. Šmidke, G. Husák, L. Novomeský, E. Friš a K. Bacílek) na schôdzke, ktorú Čas označil za upevnenie NF. Na schôdzke došlo k dohode o charaktere a postavení záujmových organizácií roľníctva, mládeže a žien. V nadväznosti na Prípravný výbor NF tvorili spoločný orgán NF a doporučili politickým stranám, aby s okresnom a potom aj v miestnom meradle vytvárali takéto orgány NF.²⁹

Od utvorenia prvých miestnych a potom okresných organizácií DS sa v nej uskutočnili dôležité organizačné zmeny. Do mája 1945 pôsobilo ústredie DS v Košiciach. Po vytvorení predsedníctva na ustanovujúcom zjazde DS a po presídlení slovenských národných orgánov do Bratislavy, rozhodlo Predsedníctvo DS 5. mája 1945 o preložení ústredného sekretariátu DS do Bratislavy. Pre prácu s ostatnými časťami Slovenska boli zriadené tri expozitúry a to pre východné Slovensko v Košiciach, expozitúru viedol J. Styk, expozitúru pre stredné Slovensko so sídlom v Banskej Bystrici viedol P. Švihra a expozitúru pre severozápadné Slovensko so sídlom v Žiline viedol J. Vyškovský. Ostatných 24 okresov na západnom Slovensku spravoval priamo ústredný sekretariát DS.³⁰

V presadzujúcom sa paritnom systéme zastúpenia politických strán vo verejnom živote, DS chýbal v tom čase podobný stredný článok, ako mala KSS vo svojej organizačnej štruktúre v podobe oblastných výborov. Chýbal jej výkonný orgán, ktorý mohol rozhodnúť o dôležitých regionálnych otázkach širšej územnej jednotky, ktorý by bol aj sprostredkujúcim článkom medzi ústredím a okresmi. Expozitúry boli dosť rozsiahle na to, aby túto úlohu mohli suplovať v čase, keď boli vojenskými akciami narušené komunikačné siete. Podľa obežníka ústredného sekretariátu DS z 20. júna 1945 sa síce zriadili napr. na východnom Slovensku oblastné sekretariáty pre Spiš, so sídlom v Poprade, kde bol oblastným tajomníkom J. Bendík, oblastný sekretariát pre Šariš, so sídlom v Prešove, ktorý viedol V. Babylónsky a oblastný sekretariát pre Zemplín, so sídlom v Michalovciach, ktorý viedol J. Pakan,³¹ ale oblastné sekretariáty ako stály výkonný organizačný prvok boli do vnútornej štruktúry DS zaradené až po zrušení expozitúr 7. októbra 1945.

Napriek obrovskej snahe aparátu DS, v tom čase zaostávala za organizáciou KSS, najmä v počte členov. V tejto súvislosti sa J. Lettrich na I. celonárodnom zjazde DS vyjadril slovami: "Mäkká vrbina rastie rýchle, tvrdý dub pomaly". Vyjadril presvedčenie, že DS chce káder svojho členstva budovať pomaly, ale cielavedome, lebo "Demokratická strana nemá ctižiadosť byť politickou trstinou, ale tvrdým dubom."³²

7. - 8. júla 1945 sa uskutočnil v Martine prvý celonárodný zjazd DS. Zjazd schválil nový organizačný poriadok. Do čela DS zjazd zvolil J. Lettricha. Išlo o výmenu tolerantného, ale menej pružného J. Ursínyho za mladšieho, schopného, ale aj skúseného J. Lettricha. Aj keď z okruhu V. Šrobára, v správe zo 16. júla 1945 sa uvádzalo, že Ursíny bol na zjazde v Martine odstránený z čela strany preto, že "nebol dosť československý, že za svojho pobytu v Londýne bol len príveskom komunistov, ktorí hlásali slovenskú samobytosť a vystupovali proti československému mysleniu."³³ Prednosťou J. Lettricha bol nielen jeho vek, ale aj „čistá“ minulosť. V predmíchovskej republike nebol poslancom za agrárnu stranu a nebol spojený ani so 6. októbrom 1938, ktorý bol po vojne terčom ostrej kritiky. Aj povstalecké vedenie KSS ho spočiatku pokladalo za priateľnejšieho partnera, hoci sa čoskoro presvedčili, že je pre ich politiku oveľa nebezpečnejší.³⁴

Za podpredsedov DS boli zvolení: J. Ursíny, M. Polák, J. Styk, J. Šabršula a J. Ferjak (roľník z Hažína)³⁵ a ex offio boli členmi predsedníctva členovia ústrednej vlády za DS a členovia Predsedníctva Slovenskej národnej rady za DS a tiež šéf tlače DS. Generálnym tajomníkom sa stal F. Hodža, hospodárom T. Tvarožek. Ďalšie miesta v Predsedníctve DS boli obsadené takto: M. Josko, M. Kvetko, J. Beharka, J. Ševčík a dve miesta v predsedníctve zostali voľné. Oproti predsedníctvu, ktoré bolo zvolené v Košiciach na aprílovom zjazde, bolo predsedníctvo podstatne rozšírené. Chýbali v ňom A. Takáč a O. Žoldoš. Za členov Širšieho výkonného výboru DS boli zvolení: P. Škodáček, M. Gáj, J. Bizík, A. Žiak, P. Zaťko, P. Koričanský, J. Paulíny - Tóth, J. Myjavec, F. Androvič, M. Chrenko, A. Cvinček, J. Lukačovič, M. Bobřík, T. Bažány, J. Mjartan, J. Hanzel, R. Frašťacký, R. Truchlík, F. Kvetan, B. Krejčí, Š. Paulíny, P. Viboch, M. Kulich, S. Belluš, V. Török, A. Takáč, L. Šenšel, J. Kučera, M. Baran, V. Zvara, S. Sikora, J. Sabo, M. Jánoška, R. Domko, M. Chudý, P. Švihra, S. Zelenka, A. Tichý, J. Horváth, A. Halaga, A. Devečka, A. Klein, E. Juriš, P. Holec, B. Herman, A. Bedlovič, J. Ďuraško, A. Sabol, P. Plánovský, A. Maťaš, A. Kučera, M. Pirkovský, M. Dzurica, M. Hricko, J. Dančák, V. Dobšinský, P. Neckár, A. Gregor, J. Pavlov. Je zaujímavé, že tlačový orgán DS "Demokrat", ktorý vychádzal v Košiciach, uvádzal ako členov širšieho výkonného výboru niektorých predstaviteľov DS z východného Slovenska (A. Sabol, P. Plánovský, A. Maťaš, A. Kučera, M. Pirkovský, M. Dzurica, A. Hricko, J. Dančák, V. Bobšinský, P. Neckár, A. Gregor, J. Pavlov), ktorých ústredný orgán DS "Čas" neuvádzal a naopak "Demokrat" neuvádzal niektorých ďalších členov širšieho výkonného výboru (A. Žiak, T. Bažány, M. Baran, V. Zvara, S. Sikora), ktorí boli v "Čase" uvedení.³⁶

Bolo dotvorené aj organizačné členenie ústredného sekretariátu. V čele ústredného sekretariátu DS bol generálny tajomník F. Hodža. Organizačný odbor viedol J. Kyselý, odbor pre osvetu a informácie L. Baar, odbor pre odborové organizácie P. Viboch, odbor pre poľnohospodárstvo L. Dörr, odbor pre živnosti a obchod E. Herman, odbor pre sociálnu starostlivosť V. Pavelka, odbor personálny Š. Hrabal, odbor úradnícky K. Blanár, hospodárom DS po smrti T. Tvarožka sa stal L. Lipták.³⁷

V čase zjazdu DS sa organizačne strana členila na tri exozitúry (oblasti) a na okresy. V západoslovenskej oblasti bolo v tom čase z 30 okresných sekretariátov obsadených tajomníkov 14, v stredoslovenskej oblasti z 22 okresných sekretariátov bolo obsadených 14 a vo východoslovenskej oblasti z 27 okresov bolo obsadených 15 okresných sekretariátov. Celkom zo 79 okresných sekretariátov bolo obsadených 36.³⁸ V rámci organizačnej štruktúry DS sa vytvorila 6. augusta 1945 v Prešove Ukrajinsko - ruská sekcia DS. DS teda napriek tomu, že disponovala skúseným kádrom funkcionárov predmníchovských politických strán a čerpala aj z radov hospodárskeho a riadiaceho aparátu, nemala v tom čase pripravený a zabezpečený plynulý chod základných organizačných článkov strany v okresoch. Do veľkej miery to súviselo aj s tým, že schopní odborníci, ktorí sa angažovali v prospech politiky DS nachádzali dostatok pracovných príležitostí v ďalších sférach hospodárskeho a verejného života.

Zjazd DS v Martine ukončil jednu etapu vývoja v strane. Ukázali sa možnosti diferenciačného procesu v strane, zosilneli aj protikomunistické tendencie. Ako uviedol vo svojom prejave na zjazde novozvolený predseda strany, zjazd schválil programové zásady DS. Podľa vyhlásenia J. Lettricha, programové zásady obsahujú v sebe v podstate toto: "Chceme mať ČSR súdržnú, pevnú, nedeliteľnú. Chceme poctivé slovenské stanovisko a neodklonovať sa od zásad, ktoré sme si pripísali na prápor Národného povstania a ktoré vyvierajú z našich vybudovaných tradícií. Chceme, aby Demokratická strana bola oporou demokracie, ochránkyňou práv slobôd a demokracie. Pre nás demokracia, t. j. vláda ľudu nie je heslom ani prázdnu frázou, ale poctivým a hlbokým poručením politickým, ktoré chceme uskutočniť na tejto zemi, v našej Československej republike."³⁹ Programové zásady boli pripravené ako ideovo - programový dokument a boli vydané Slovenskou grafiou v Bratislave.⁴⁰

Rezolúcia I. celonárodného zjazdu DS obsahovala základné zameranie DS v tomto období: spojenectvo a bratstvo so slovanskými národmi a Sovietskym zväzom; silnú a nedeliteľnú Československú republiku a účelné usporiadanie vzťahov medzi prezidentom, Národným zhromaždením, vládou a SNR; zachovanie výdobytkov Slovenského národného povstania; zákonné zabezpečenie základných občianskych slobôd; spoluprácu s KSS v duchu NF; reorganizáciu národných výborov, v ktorých výber nebol uskutočnený na základe demokratických zásad; spravodlivú pozemkovú reformu uskutočnenú na podklade zákonného postupu a poriadku; konsolidáciu situácie na prinavrátanom území; zrušenie cenzúry atď.⁴¹

Predsedníctvo KSS na svojom zasadaní 14. júla 1945 hodnotilo priebeh zjazdu DS. Nálada zjazdu bola charakterizovaná ako protikomunistická, výber kandidátov do vedenia strany ako katastrofálny, rezolúcia zjazdu ako rezolúcia opozičnej strany. Z diskusných príspevkov zo zasadania vedenia KSS vyplývalo, že predstavitelia tejto strany hodnotili situáciu v DS tak, že vývoj v DS sa nezvratne posúva stále viac doprava a v mnohých prípadoch hraničí s opozíciou voči formujúcemu sa systému. Vedenie KSS v súvislosti so stále narastajúcim diferenciačným procesom v DS, zdôrazňovalo, že je potrebné sa orientovať na pokrokové sily v nej. DS označili už v tomto období za pánsku politickú stranu, ktorá nemá

záujem o pokrokové zmeny v spoločnosti.⁴² Práve v čase po zjazde DS uskutočnili sa aj v KSS významné zmeny. Za pomoci pražského centra bolo oslabené postavenie povstaleckých zložiek v KSS, čím sa do určitej miery narušila aj možnosť ďalšej konštruktívnej spolupráce medzi vedeniami slovenských politických strán. To sa prejavilo aj v uznesení z poradí vedení KSČ a KSS zo 17. - 18. júla 1945 v Prahe, podľa ktorých: "Politika KSS nemá sa odlučovať, ale má sa orientovať na progresívne sily v českých krajinách a ústrednej vláde"⁴³ V. Široký bol poverený pracovať viac na Slovensku. Popri iných faktoroch práve tieto mali veľký význam na ceste od spolupráce občianskeho a socialistického bloku, neskôr KSS a DS, ku konfrontácii.

Poznámky a odkazy na literatúru

¹ Kol. (1984): Dejiny SNP 1944, zv. 3, Bratislava, s. 494 - 495.

² Hovorí o tom pamätníci z týchto čias z Košíc, ale aj článok Demokratická strana a jej miesto v slovenskom politickom živote 1944 - 1946. Ľud, č. 32, 7. 2. 1990.

³ Štátny okresný archív (ďalej ŠOKA) Michalovce, f. ONV Michalovce. Zápisnica zo schôdzy ONV Michalovce.

⁴ Kol. (1984): Dejiny SNP 1944, zv. 3, Bratislava, s. 497.

⁵ Tamtiež, s. 498.

⁶ Tamtiež, s. 540.

⁷ Sikora, S. (1979): KSS a niektoré otázky výstavby národných výborov na Slovensku v rokoch 1945 - 1948. Vedecký bulletin ÚML ÚV KSČ a ÚML ÚV KSS, 1, s. 67 - 68.

⁸ ŠOKA Prešov, f. ONV Prešov, kart. 1 - 2.

⁹ Naše snahy, č. 3, 1965.

¹⁰ Falčan, M.(1945): Prvá časť pozemkovej reformy. Košice, s. 7 - 8.

¹¹ Demokrat, č. 26, 31. 1. 1946.

¹² Demokrat, č. 21, 25. 1. 1948.

¹³ Hlas ľudu, č. 1, 7. 2. 1945.

¹⁴ Briškár, J.(1971): K utváraniu systému politických strán na východnom Slovensku v rokoch 1945 - 1946, Nové obzory, 13, Prešov, s. 9.

¹⁵ Čarnogurský, P.(1989): Vedúce postavenie dr. Karola Kmeťka v kritických záležitostiach slovenskej politiky. In. Arcibiskup dr. Karol Kmeťko. Wilnette - Cambridge, s. 324 - 325.

¹⁶ Demokrat, č. 2, 7. 3. 1945. ŠOKA Svidník, f. ONV Stropkov, č. 47/45 prez., Demokrat, č. 28, 3. 5. 1945., Demokrat, č. 77, 25. 8. 1945.

¹⁷ Slovenský národný archív (ďalej SNA) Bratislava, f. Demokratická strana. Prihlášky DS., č. 403 - 65 - 15., 402 - 65 - 15.

¹⁸ ŠOKA Prešov, f. ONV Prešov, kart. 7, č. 1443/1945 prez.

¹⁹ Naše snahy, č. 3, 1965.

²⁰ Pri neznámych osobnostiach z východného Slovenska uvádzam aj ich občianske povolanie.

²¹ Čas, č. 4, 22. 4. 1945.

²² Demokrat, č. 37, 24. 5. 1945.

²³ Napr. vystúpenie F. Hodžu na schôdzi DS 25. 3. 1945. Hlas ľudu, č. 42, 27. 3. 1945., a vystúpenia J. Lettricha na zhromaždeniach v Krupine, Zvolene a Banskej Bystrici. Čas, č. 49, 19. 6. 1945.

²⁴ Naše snahy, č. 3, 1965.

²⁵ Lettrich, J.(1955): History of modern. New York, s. 234 - 235.

²⁶ Demokrat, č. 52, 28. 6. 1945.

²⁷ SNA Bratislava, f. ÚV KSS, 03, a.j.11, 1945.

²⁸ SNA Bratislava, f. ÚV KSS, 03, a. j. 11, 1945., SNA Bratislava, f. Úrad Predsedníctva Slovenskej národnej rady (ÚP SNR), Inv. č. 61, kart. 52.

²⁹ Čas, č. 58, 29. 6. 1945., Národná obroda, č. 73, 28. 6. 1945.

³⁰ Štátny oblastný archív (ďalej ŠOBA) Košice, f. Demokratická strana, kart. 3, Inv. č. 16, č. 43/1945.

³¹ ŠOBA Košice, f. Demokratická strana, Inv. č. 16, č. 97/1945.

³² Čas, č. 93, 12. 8. 1945.

³³ SNA Bratislava, f. ÚP SNR, Inv. č. 77, kart. 12.

³⁴ Barnovský, M.(1996): K profilu a politickej činnosti Democratickej strany (1944 - 1948). Soudobé dějiny, III., 2 - 3, s. 224.

³⁵ Kol. (1972): Přehled dějin Československa a KSČ v letech 1945 - 1948, Praha, s. 134 chybné uvádza, že členom Predsedníctva Democratickej strany bol generál Mikuláš Ferjenčík, neskorší povereník vnútra. Ide o zámenu mien, čo vyplýva aj z porovnania so zoznamom členov predsedníctva, ktoré uvádza Demokrat, č. 57, 10. 7. 1945.

³⁶ Čas, č. 64, 10. 7. 1945., Demokrat, č. 58, 12. 7. 1945.

³⁷ Archív Ministerstva vnútra Českej republiky (ďalej AMV ČR) Praha, (v tom čase Studijní ústav), č. 305 - 204 - 2.

³⁸ AMV ČR Praha, č. 215 - 190 -6., ŠOBA Košice, f. Demokratická strana, kart. 3, Inv. č. 16, č.j. 313/1945.

³⁹ Demokrat, č. 57, 10. 7. 1945.

⁴⁰ Pozri Barnovský, M.(1996): K profilu a činnosti Demokratickej strany (1944 - 1948). Soudobé dějiny III., 2 - 3, 223.

⁴¹ Čas, č. 70, 17. 7. 1945. Rezolúcia bola zverejnená ešte predtým v Čase, č. 64, 10. 7. 1945, ale nebola úplná a presná a tak ju Čas po urgencii ústredného sekretariátu zverejnil ešte raz v správnom znení.

⁴² SNA Bratislava, f. ÚV KSS, 03, a. j. 15, 1945.

⁴³ SNA Bratislava, f. ÚP SNR, Inv. č. 115, kart. 113.

SÚHRN

Začiatky činnosti Demokratickej strany na oslobodenom území do jej prvého zjazdu.

Štefan Šutaj

Príspevok sa zaoberá problematikou organizačného budovania Demokratickej strany po prechode frontu. Rozoberá niektoré problémy spolunažívania dvoch existujúcich politických strán, ich vzájomný pomer a s tým súvisiace problémy. Charakteristickou črtou je zhoršovanie vzájomného vzťahu Komunistickej strany Slovenska a Demokratickej strany, to súviselo s meniacou sa situáciou a stabilizáciou pomerov. Príspevok mapuje organizačné začiatky, organizačnú štruktúru Demokratickej strany a zloženie najvyšších orgánov DS, ako aj prácu na programe strany.